

Για την Ιστορία της Εκπαίδευσης και του Επαγγέλματος των Ελλήνων Μηχανικών

Το παρόν σημείωμα αποτελεί παρουσίαση του περιεχομένου ενός ερευνητικού εγχειρήματος με αντικείμενο την ιστορία των σπουδών και του επαγγέλματος των Ελλήνων μηχανικών¹. Η έρευνα χρονολογικά καλύπτει τον ύστερο 19ο αιώνα και κυρίως το πρώτο μισό του 20ού, ενώ τα θέματα τα οποία μελετώνται καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα εκπαδευτικών, επιστημολογικών, οικονομικών, κοινωνικών και ιδεολογικών παραγόντων, οι οποίοι σχετίζονται με την ανάδυση και την καθιέρωση των Ελλήνων μηχανικών, ως διακριτής κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας.

Το εγχείρημα στηρίζεται στην έρευνα αρχαικού υλικού που αντλείται από το Ιστορικό Αρχείο του Ε.Μ.Π., το Αρχείο του Ν. Κιτσίκη στο παράρτημα του Τ.Ε.Ε. του Ηρακλείου, τη βιβλιοθήκη του Τ.Ε.Ε., τα τεχνικά περιοδικά της εποχής κ.λπ. Αυτό το εμπειρικό υλικό αξιοποιείται στο πλαίσιο σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων. Άλλωστε, στόχος αυτής της μελέτης, εκτός από την ανάδειξη των στοιχείων που αφορούν το ελληνικό engineering, αυτό καθ' εαυτό, είναι και η ένταξη της ιστορίας των σπουδών και του επαγγέλματος των Ελλήνων μηχανικών στο διεθνές πλαίσιο της συζήτησης σχετικά με το θέμα.

Η Ιστορία των Μηχανικών διεθνώς, αποτελεί διακριτό κλάδο του ευρύτερου επιστημονικού πεδίου της Ιστορίας της Τεχνολογίας, ενώ παράλληλα στις Η.Π.Α και σε ορισμένες Ευρωπαϊκές Χώρες, βρίσκονται σε ανάπτυξη και οι Σπουδές της Εκπαίδευσης και του Επαγγέλματος του Μηχανικού (Engineering Studies) στο πλαίσιο των προγραμμάτων των Σπουδών της Επιστήμης και της Τεχνολογίας (Science and Technology Studies). Εν προκειμένω,

Ο Νίκος Κιτσίκης

το engineering, ως αντικείμενο έρευνας, εξετάζεται στη συνάφεια που αυτό παρουσιάζει μ' ένα σύνολο αλληλεπιδρώντων φιλοσοφικών, κοινωνιολογικών και ιστορικών παραγόντων. Κεντρικά ζητήματα αυτής της διαπραγμάτευσης αποτελούν οι οργανικές σχέσεις του engineering με τις επιστήμες, την τεχνολογία, την κοινωνία και την πολιτική.

Η εν συνδυασμό φιλοσοφική, κοινωνιολογική και ιστορική προσέγγιση ξεκινάει από την πρόθεση να ξεπεραστούν οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν οι καθαρά φιλοσοφικές, κοινωνιολογικές ή ιστορικές προσεγγίσεις του ζητήματος. Οι φιλοσοφικές προσεγγίσεις εν πολλοίς περιορίζονται στο επιστημολογικό ζήτημα της σχέσης επιστήμης και τεχνολογίας, θεωρώντας το engineering μέρος

αυτού του προβλήματος. Έτσι όμως αφήνουν απ' έξω τους μηχανικούς ως ενσώματη κοινωνική και ιστορική κατηγορία. Οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στις διάφορες εκδοχές τους, λειτούργιστικές, στρουκτουραλιστικές κ.λπ, κατατάσσουν το θέμα στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνιολογίας των επαγγεμάτων, αφήνοντας όμως επί της ουσίας ανέγγιχτο το ζήτημα του επιστημολογικού καθεστώτος των σπουδών και του επαγγέλματος. Μ' αυτό τον τρόπο όμως, ρητά ή άρητα, αναβιώνουν μία κοινωνιολογία της γνώσης τύπου Mannheim, η οποία τείνει να θεωρείται ξεπερασμένη στις μέρες μας, επειδή επιμένει να αντιμετωπίζει την επιστημονική και την τεχνολογική γνώση και δραστηριότητα ως «μιαύρο κουτά», μη υποκείμενο στις ρυθμίσεις της κοινωνίας και της πολιτικής. Τέλος, οι καθαρά ιστορικές προσεγγίσεις, παρά την τεράστια σημασία τους, δεν είναι σε θέση να απαντήσουν σε ερωτήματα που έχουν να κάνουν με τον προσδιορισμό, τις κανονικότητες, τη συνέχεια και τους εν γένει προσανατολισμούς του επαγγέλματος. Στην πράξη περιορίζονται συνήθως σε μια ενδεχομενική παρουσία των μηχανικών και του επαγγέλματος γενικά, εξαντλώντας την ερμηνευτική τους δυνατότητα στα όρια των εθνικών περιπτώσεων που εξετάζουν.

Η εν λόγω διδακτορική διατριβή, κατά κύριο λόγο, αποτελεί, όπως ήδη αναφέρθηκε, ιστορική μελέτη των σπουδών και του επαγγέλματος των Ελλήνων μηχανικών, των σχετικών θεσμών και των ιδεών που το εξέφρασαν και το καθόρισαν. Το Πολυτεχνείο, το Τεχνικό Επιμελητήριο, η τεχνολογία, οι εφαρμοσμένες επιστήμες, οι κατασκευές, η βιομηχανία, η τεχνοκρατία και η

του
Γιάννη Αντωνίου
Υ.Δ. ΕΜΠ/Ε.Κ.Π.Α.

1. Τα τελευταία τρία χρόνια, ο υπογράφων εκπονεί διδακτορική διατριβή με αντικείμενο την ιστορία της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος των Ελλήνων μηχανικών. Η εν λόγω διατριβή εκπονείται στα πλαίσια του Διατηρησιακού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης και της Τεχνολογίας, στο οποίο μετέχει ο τομέας Α.Κ.Ε.Δ. μαζί με το τμήμα Μεθοδολογίας Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης (Μ.Ι.Θ.Ε.) του Πανεπιστημίου Αθηνών.

εν γένει ιδεολογία του τεχνολογικού ντετερμινισμού, αποτελούν του βασικούς «ήρωες» της. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μας, η αφήγηση γύρω απ' αυτά, καθώς και το ερευνητικό εγχείρημα γενικά δεν είναι δυνατόν να υπηρετηθούν με επάρκεια εάν όλοι αυτοί οι παράγοντες δεν συνεξεταστούν και δεν συνδιαστούν στο γενικότερο πλαίσιο των ιδεών και των θεσμών, με την πολιτική, την κοινωνία και την οικονομία της συγκεκριμένης εποχής. Εάν δηλαδή η διαμόρφωση και η εξέλιξη του επαγγέλματος δεν αντιμετωπιστεί ως ιστορικό περιστατικό, στη συνάφεια που αυτό παρουσιάζει με τους γενικότερους όρους συγκρότησης της κοινωνίας της εποχής.

Ειδικότερα, τα επί μέρους αντικείμενα της διατριβής εντοπίζονται:

Στη μελέτη σχετικά με την ιστορία του Πολυτεχνείου στη μακρά διάρκεια από το Σχολείο των Τεχνών στο Σχολείο των Βιομηχανών Τεχνών, το 19ο αιώνα, στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, στις αρχές του 20ού, και από και στην τύχη του Μεσοπολέμου, της Κατοχής και της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου. Στο πλαίσιο αυτό μελετάται ο χαρακτήρας, οι σχέσεις με το κράτος και η κατά καιρούς θεσμική υπόσταση του ιδρύματος, τα προγράμματα σπουδών και η εξέλιξη του σώματος των καθηγητών και των σπουδαστών.

Σε άμεση συνάφεια με τα παραπάνω βρίσκεται και η μελέτη των επιστημολογικών όρων ανάδυσης και διαμόρφωσης του επαγγέλματος του μηχανικού στην Ελλάδα. Εν προκειμένω, ερευνάται ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνονται ιδεολογικά και αποτυπώνονται στα κατά καιρούς προγράμματα σπουδών και στο δημόσιο λόγο των μηχανικών οι όροι εφαρμοσμένες ή τεχνικές επιστήμες. Πώς ακόμη, ο συγκεκριμένος τρόπος πρόσληψης και χρήσης αυτών των όρων συμβάλλει στην αποκρυστάλλωση και στην Ελλάδα της γενικευμένης πεποίθησης ότι η τεχνολογία απλώς αποτελεί το εφαρμοσμένο αντίστοιχο της επιστήμης. Επίσης ερευνάται το πώς η καθιέρωση αυτής της ιδεολογίας καθίσταται ένας από τους αποφασιστικούς όρους νομιμοποίησης, ανατίμησης και κοινωνικής προβολής των τεχνικών σπουδών και του επαγγέλματος των μηχανικών.

Στο πλαίσιο αυτό επίσης, εξετάζονται τα διάφορα μοντέλα του engineering που, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, ίσχυσαν στην Αμερική και σε διάφορες Ευρωπαϊκές χώρες, οι συνθήκες της πρόσληψης και ο βαθμός της υιοθέτησής τους στην Ελλάδα, ο τρόπος που επέδρασαν στη διαμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών, των ειδικοτήτων, καθώς και της θέσης που διεκδικούσαν οι Έλληνες μηχανικοί στην εν γένει ιεραρχία των επαγγεμάτων στο Ελληνικό κράτος.

Ακόμη, αντικείμενο της έρευνας αποτελούν και οι θεσμοί της τεχνικής εκπαίδευσης γενικά, από τη σκοπιά του ρόλου που έπαιξαν στη διαμόρφωση των επαγγελματικών ιεραρχιών στα τεχνικά επαγγέλματα. Τα παραπάνω εξετάζονται σε σχέση με τις επαγγελματικές συγκρούσεις ανάμεσα στους διπλωματούχους μηχανικούς και τους εμπειροτέχνες, καθώς και τις συγκρούσεις ανάμεσα στις διάφορες ομάδες τεχνικών με διαφορετικό status εκπαίδευσης.

Η διατριβή ακόμη εξετάζει τους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς όρους ανάδυσης και διαμόρφωσης του κοινωνικοεπαγγελματικού χώρου των μηχανικών στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό ερευνώνται η κοινωνική σύνθεση και οι ποικίλες διαβαθμίσεις στο εσωτερικό του επαγγελματικού σώματος. Η οργάνωση των δημόσιων τεχνικών υπηρεσιών. Τα διάφορα πεδία άσκησης του επαγγέλματος. Οι επαγγελματικές ενκαιρίες στο κράτος, στα δημόσια έργα, τις ιδιωτικές κατασκευές και τη βιομηχανία. Η επιχειρηματική δράση και η σχέση των Ελλήνων μηχανικών με τη διοίκηση (management). Η κοινωνική συγκρότηση του επαγγέλματος μέσα από τους θεσμούς επαγγελματικής εκπροσώπησης, καθώς και η σχέση όλων αυτών μ' έναν τύπο συλλογικής αυτοσυνειδησίας του χώρου.

Επίσης ερευνάται η συμβολή των Ελλήνων μηχανικών στην πρόσληψη, την ιδιοποίηση και την παραγωγή τεχνολογίας στα διάφορα παραγωγικά πεδία, καθώς και η γενικότερη συμβολή τους στα ζητήματα του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού και της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Σε σχέση με αυτά εξετάζεται και ο ρόλος των Ελλήνων μηχανικών, οι οποίοι σπούδασαν

σε Ευρωπαϊκά ή Αμερικάνικα τεχνολογικά ιδρύματα, στην εν γένει διαμόρφωση και εξέλιξη του επαγγέλματος στην Ελλάδα, την εισαγωγή νέων τεχνολογιών και την ανάπτυξη νέων παραγωγικών πεδίων στη βιομηχανία, τις κατασκευές, τα δίκτυα κ.λπ.

Τέλος, σε συνδυασμό με τα παραπάνω, μελετώνται τα ιδεολογικά ρεύματα, που κατά καιρούς διαπερνούν το χώρο, όπως η τεχνοκρατία στις διάφορες εκδοχές της και ο τεχνολογικός ντετερμινισμός γενικότερα, καθώς και οι συνάφειες που αυτά παρουσιάζουν με τις τρέχουσες πολιτικές ιδεολογίες και τα μεγάλα πολιτικά και κοινωνικά διακυβεύματα της εποχής. Σ' αυτό το πλαίσιο εξετάζεται και η δημόσια τοποθέτηση και δράση του επαγγέλματος ως προς αυτά, έτσι όπως αποτυπώνεται στο δημόσιο λόγο των ατόμων, των οργάνων συλλογικής εκπροσώπησης και των εντύπων του χώρου.

Κλείνοντας αυτό το σημείωμα, θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε ότι η εξέταση όλων των παραπάνω ζητημάτων, επιχειρείται στο πλαίσιο μιας προεξάρχουσας υπόθεσης εργασίας, σύμφωνα με την οποία η ανάδυση και η πορεία της διαμόρφωσης της κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας των Ελλήνων μηχανικών, αντιμετωπίζεται ως μία από τις κύριες πύλες εισόδου της χώρας στη νεωτερική εποχή. Οι Έλληνες μηχανικοί, όπως άλλωστε συνέβη και στις περισσότερες χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης, είναι γέννημα μιας γενικότερης βούλησης εκμοντερνισμού, κύριος εκφραστής της οποίας υπήρξε το κράτος. Απ' αυτή την άποψη, τα πάθη και οι περιπέτειες του εκμοντερνισμού και του εκδυτικισμού της χώρας, αντανακλώνται στο ακέραιο στους όρους διαμόρφωσης και στη δημόσια έκφραση του επαγγελματικού σώματος. Από την άλλη μεριά, η σύνθεση μιας αφήγησης, η οποία αναθέτει στους Έλληνες μηχανικούς ένα ρόλο πρωταγωνιστικό στη σύλληψη και την εκτέλεση των προγραμμάτων του εκμοντερνισμού, εκ των πραγμάτων υπογραμμίζει πλευρές του προβλήματος της τεχνολογικής και της εν γένει οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, οι οποίες ενδεχομένως, επικαλύπτονταν από άλλες προτεραιότητες στην υπάρχουσα ιστοριογραφική παραγωγή.